

**BOSNA – HERSEK CUMHURİYETİ'NDE COĞRAFYANIN
HALK KÜLTÜRÜNE ETKİSİ**
**Effect of Geography on Popular Culture, the Republic of Bosnia -
Herzegovina**

Âdem ÖZDER

*Süleyman Şah Üniversitesi Genel Sekreteri,
Marmara Üniversitesi Coğrafya Eğitimi doktora öğrencisi,
ademozder@ssu.edu.tr.*

ÖZET

Fiziki ve Beşeri Coğrafya özellikleri o yörenin halk kültürünü şekillendirmede önemli bir görevi ifa etmektedir. Konut tipleri, giyim şekilleri, yemek kültürü gibi halk kültürüne ait özellikler o mekânın iklim özellikleri başta olmak üzere coğrafi hususiyetlerine göre şekillenmektedir. Çalışmamızda bu bakış açısı çerçevesinde coğrafi özelliklerin Bosna-Hersek Cumhuriyetindeki halk kültürüne olan etkileri ele alınarak değerlendirilecektir. Bilindiği gibi Bosna-Hersek Cumhuriyeti iki ana coğrafi bölgeden oluşmaktadır. Bosna, Sırbistan'ın sınırlarına yakın tipik Balkan iklimi ve yapısına sahip bir bölgedir. Hersek ise Dalmaçya kıyılarına yakın Dalmaçya-Akdeniz ikliminin tesirindeki bölgeye denilmektedir. Bosna'da ve Hersek'te "Boşnak" nüfusu yoğunluktadır. Her iki coğrafi bölgede aynı topluluk yaşamakla birlikte, her iki coğrafyadaki Boşnak halk kültüründe de farklılıklar görülmektedir. Bosna bölgesindeki yemekler, coğrafyanın etkisiyle et ve hamur ağırlıyken; Hersek bölgesinde zeytinyağlı ve sebze ağırlıklı yemekler daha yaygındır. İslamlaşma Hersek bölgesine göre Bosna'da daha güçlü ve derin etkiler bırakmıştır. Hersek bölgesinde Klasik şiirde daha çok şair görülmekle birlikte Hersek'te tekke şairleri daha yaygındır.

Anahtar kelimeler: *Bosna- Hersek, Coğrafya, Halk Kültürü*

ABSTRACT

Physical and Human Geography features that are important in shaping the culture of the people of the region is performing a task.

Folk culture, such as housing types, forms of clothing, food culture is shaped by the geographical characteristics including most particularly climate features. Geographical features of this perspective evaluated the effects of folk culture in the Republic of Bosnia Herzegovina in this study. As is known, Bosnia-Herzegovina comprises of two main geographical territories. Bosnia is a territory which is close to Serbian border and has typical Balkan climate and structure. Herzegovina is called the region which is close to Dalmatia coasts and under the influence of Dalmatia-Mediterranean climate. Bosnian population is dense in both Bosnia and Herzegovina. As well as the same population lives in both territories, some differences can be observed in Bosnian popular culture in both territories. While mainly meat and pastry dishes appear in Bosnia territory with the effect of geography, olive oiled and vegetable-weighted dishes are common in Herzegovina. Islamization has deep and strong effects in Bosnia compared to Herzegovina. Additionally, there are more poets of Classical poetry in Herzegovina whereas dervish poets are more common in Bosnia.

Keywords: Bosnia- Herzegovina, Geography, Folk Culture

1.GİRİŞ

Çalışmada disiplinler arası bir yaklaşımla coğrafyanın halkbilimi ürünleri üzerine etkisi Bosna - Hersek örneğinde ele alınarak incelenecektir. Mekân ve kültür boyutuyla coğrafya, ana çizgileriyle kültürü şekillendiren fiziki ve beşeri coğrafya faktörleri ile halk kültürü, coğrafi bölge olarak Bosna - Hersek'e bakış ile Bosna - Hersek kültür âlemi çalışmanın kapsamını meydana getirmektedir.

Bilindiği gibi Yunanca'dan (géographie) geçen coğrafya kelimesi; geo (yer) ve graphein (yazmak) anlamına gelir. Bu bilimin, konusu "Dünya"dır. Coğrafya dünyayı ve insan ile çevresi arasındaki karşılıklı etkileşimi inceler. Coğrafi inceleme, esasında mekânın bir diğer ifade ile Dünya'nın incelenmesidir. Bu bakımdan, Coğrafyada geleneksel iki inceleme alanı ayrılmıştır. Yeryüzünün fiziksel olarak çeşitli kısımları, su, iklim, yer şekilleri, bitkiler Fiziki Coğrafya'nın konusudur. Beşeri Coğrafya ise insanı ve onun faaliyetlerini inceler. Bu bakımdan, Beşeri Coğrafya, insanı, özelliklerini, faaliyetlerini çevreleriyle ilişki içinde ve

meydana getirdikleri mekânsal örgütlenme biçimiyle incelediği için beşeri coğrafyanın çok daha geniş bir olgular çeşitliliğini göz önüne alması gerektiği söylenebilir. Bunlar arasında İnsan, nüfus, kültür, tarımsal üretim, gıda arzı, hastalıkların ekolojik bağlantısı, kaynakların işletilmesi, bölgesel planlama ve yer ve mekânla bağlantılı sembolizm ve benzeri türde olguların da izlenmesi gerekebilmektedir (Özgüç, 2010).

“Kültürel Coğrafi Görünüm’ün (“landscape”in) ya da kültürel mekânın incelenmesi, coğrafyanın belli başlı geleneklerinden birisidir. Coğrafyada, aynen mekân gibi, mekânsal “görünüm” de en çok tartışılan kavramlardan birisi olmuştur. Ama “landscape” ekolü beşeri coğrafyayı daima yeryüzündeki gözle görünür biçimler ve bunların bileşim ve ilişkilerini ifade eden kültürle birlikte almıştır. Aslında kavram “bir bakış şekli”, dış dünyayı bir görsel ünite, bir “manzara” halinde bütünleştirme ve uyumlu hale getirme şeklidir de denilebilir. Bu bakımdan esasında, coğrafi görünüm kültürün aynasıdır (Özgüç, 2010).

Çalışmada yapılan değerlendirmeler, fizikî çevrenin kültürlerin biçimlenmesinde faal bir güç olduğuna, insanın ise aslında fizikî çevrenin pasif bir ürünü olduğu görüşüne sahip olan çevreci determinizme kaçmadan, kültürel mirasın insan davranışını etkilemede en az fizikî çevre kadar önemli olduğu görüşü de göz önünde bulundurularak ortaya konulmuştur.

Bu bakımdan çalışma Kültürel Ekoloji ana çizgisinde hem Fiziki hem de Beşeri faktörlerin kültürü şekillendirmesi olarak değerlendirilecektir*.

Anlaşıldığı üzere insanın yeryüzündeki hayatı; çok büyük ölçüde zamana ve içinde yaşadığı fizikî çevreye göre şekillenmektedir. İnsanların yaşama biçimleri, niçin o yerlerde buldukları ve nasıl bir etkileşim içinde oldukları coğrafyanın konusudur. Tarih öncesi dönemlerde insan yeryüzüne dağılmış, coğrafi şartların etkisiyle tetiklenen göçler dünyayı yeniden biçimlendirmiş, farklı hayat tarzları ve kültürler oluşmuştur (Kefeli, 2009: 425).

*İbn-i Haldun, Montesquieu, Braudel gibi ilim adamları, kültürün oluşmasını coğrafya üzerinden değerlendirmişlerdir. Bu görüşler, zaman zaman kabul edilip zaman zaman eleştirilmiştir. Kültürlerin oluşmasında coğrafyanın etkili olduğu tezini desteklemekle birlikte coğrafyayı kültüre etkisi bakımından, “Kendisine her şeyi sorabileceğimiz” (Kızılcılık, 2006, 150), tek unsur olarak görmemekteyiz.

Kültür terimi Türk Dil Kumunun sözlüğünde Türkçeye Fransızca'dan (culture) geçen kültür kelimesi en genel anlamda; "1. Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları oluşturmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin. 2. Bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü. 3. Bireyin kazandığı bilgi." şeklinde tanımlanmaktadır.

"Kültür" kavramı belki de sosyal bilimler alanında üzerinde en fazla durulan kavramların başında gelmektedir. Bundan dolayı da bugüne değin "kültür" kavramı çok farklı bakış açılarıyla ele alınmış ve pek çok tanımı yapılmıştır.

Kültür sosyal bilimle alanında, genel olarak; insana ait olan bilgi, inanç ve davranışlar bütünü ve bu bütünün parçaları olan her türlü maddi ve manevi ürünlerdir. Gerek bireyin gerekse toplumun hayatını oluşturan ve anlamlandıran; dil, din, gelenek, görenek, töre, fikir, alet, teçhizat, sanat vb. maddi manevi hemen her unsura "kültürel ürün" olarak bakılabilir.

Bu bakış açısından hareketle Mümtaz Turan kültürü; "*Bir milletin hayat biçimi*" olarak tanımlar. Canlı varlıklar içinde sadece insana özgü bir yetenek olan kültürü oluşturabilme aynı zamanda insanı hayvandan ayıran en temel özelliktir. Böylece insanın kavramlaştırma, soyutlaştırma, sembolleştirme ve akılsallaştırma özelliği ile kâinatı, tabiatı, kendini ve toplumu anlama, anlamlandırma, açıklama, oluşturma ve değiştirme çabası sonucu kültür ya da medeniyet ortaya çıkabilir.

Kültürün belli başlı özellikleri vardır ve bunlar şöyle sıralanabilir; kültür öğrenilir ve öğretilir, kültür tarihidir ve süreklidir, kültür toplumsaldır, kültür ideal bir sistemdir, kültür gereksinimleri karşılar, kültür değişim sürecine tabidir, kültür bütünüdür, kültür sosyalleştiricidir (Güvenç, 1974: 101-106).

2.COĞRAFYA VE HALKBİLİMİ

Kültürün tanımına ve özelliklerine bakıldığında; "Bir topluluğun geleneksel ve anonim dünya görüşünü ve bunun dışavurumları olarak kabul edilen, söze, harekete ve nesneye dayalı olarak tanımlanan her türlü anlamlı formu ve bunların oluşumları, geliştirilip pekiştirilmelerine

yönelik iletişim olaylarının içinde konu edindiği bilim dalı.” olarak tanımlanan halkbilimi ile birbirine ne kadar yakın kavramlar olduğunu ve ele aldıkları konuların benzerliği dikkati çekmektedir.

Yukarıdaki izahlardan da anlaşıldığı üzere sosyal bilimlerin ilgi alanına giren; coğrafya, kültür ve halkbilimi arasında yakın bir ilişki vardır. Özellikle halkbiliminin tarihçesine, halkbilimle ilgili verimleri inceleme yöntemlerin eve de halkbiliminin inceleme sahasına baktığımızda halk biliminin coğrafya ile olan yakınlığını görebiliriz.

Öncelikle halk biliminin ortaya çıkış tarihine baktığımızda coğrafi keşiflerin oldukça önemli bir yeri olduğunu görmekteyiz. "Yeni Kıta" Amerika'nın coğrafi keşifler sonucunda Avrupalılarca bulunması; Avrupa'da halk kültürüne duyulan ilgiyi arttırmış daha sonraki dönemlerde özellikle "yerli", "vahşi" vb. sıfatlarla anılan insanların kültürlerini daha yakından tanımak amacıyla yapılan derlemeler ve çalışmalar halk biliminin temelini oluşturmuştur.

Bu temeller üzerine inşa edilen ve bir bilim dalı olan halk biliminin ilgi sahasına giren ürünleri incelemek için ortaya atılan teorilerde de coğrafyanın etkisi görülür. Örneğin; erken dönem halk bilimi kuramlarından "Mitlerin Meteorolojik Gelişimi Teorisi"ne (Özkul; 1999:84-85) göre; birçok mitin muhtevasının temelinde fırtına, yıldırım, şimşek, gök gürlemesi, rüzgâr, bulutlar ve karanlık-aydınlık karşıtlığı gibi doğal, coğrafi unsurlar bulunmaktadır.

Yine metin merkezli halk bilimi kuramlarından bir olan "Tarihi–Coğrafi Fin Metodu"nun (Özkul, 1999;107-129) takipçileri sözlü kültür verimlerinin özellikle de masalların kökenini ve yayılmasını açıklamaya çalışmışlardır. Bu kuramın amacı; belli bir coğrafyada, yerde ve zamanda bilinçli olarak yaratılan herhangi bir folklor ürününü, özellikle de bir masalın ilk yaratıldığı şekli yani urformunu ve bunun oluş zamanı ile oluştuğu coğrafi mekânı ortaya koyabilmektir.

Görüldüğü gibi bazı kuramlar coğrafya ilminden faydalanarak halkbilimi ürünlerini incelemeye çalışmışlardır.

Halkbilimi sahasında incelenen kültürel verimlerin temel özelliklerini; sözlü olma, geleneğe bağlılık, çeşitlenme, anonimlik ve kalıplaşma şeklinde sıralayabiliriz. Sözlü kültür ürünleri;

a. Malzemesi tamamen söze dayananlar; mitler, efsaneler, masallar, destanlar, halk hikâyeleri, türküler, atasözleri, bilmece vb.

b. Malzemesi kısmen söze dayananlar; ritüeller, törenler, halk inançları, halk tiyatrosu, halk oyunları, şenlikler vb.

c. Tamamen sözsüz olanlar; Halk mimarisi, el sanatları, giyim-kuşam vb. olarak sınıflandırılabilir (Yıldım, 1998;68-69).

Türk halk kültüründe malzemesi tamamen söze dayanan sözlü anlatım türleri olan mit, masal, efsane, destan, halk hikâyesi, menkıbe, memorat ve fıkra gibi türlerin gerek teşekkülünde gerekse icra edilmemesinde coğrafyanın çok etkin bir rolü vardır. Örneğin: Mireli Seyidov, “Kam-Şaman ve Onun Kaynaklarına Umumi Bir Bakış” başlıklı eserinde Türk mitolojisinin ana karakterini vurgulayan şu ifadeler yer verir: “Türk halklarının mitleri bir pınardan su içmiş, aynı görüşler dünyasından beslenmiştir. Buna göre de, onların mitleri birbirine çok yakındır, çok vakit birdir. Türk dünyasının miti daha çok hayatla, onun yaşadığı çevreyle, yaşayış tarzıyla, doğadaki 'dost-düşman' ilişkisiyle ortaya çıkar. Bu mitin merkezinde insan, onun zayıf, güçlü ve güçsüz yönleri, onu çevreleyen doğa ve doğa olayları dururdu. Demek oluyor ki, Türk mitolojisini coğrafya, doğa ve insanın karşılıklı ilişkileri yaratmıştır (Çoruhlu, 1999: 14-15).” Bu ifadelerde yer alan "mit"lere efsaneleri özellikle de coğrafi unsurlar etrafında oluşan efsaneleri de ekleyebiliriz. Türk efsanelerine bütüncül bakıldığı takdirde dağlar, göller, pınarlar vb., benzer coğrafi alanlar, ya da taşlar, kayalar vb. benzer coğrafi unsurlar etrafında benzer motifli efsaneler oluşmuştur (Ergun; 1997). Buna masal, destan vb. diğer sözlü anlatım türlerini de dâhil edebiliriz. Özellikle Türk destanlarında su, dağ, ağaç, mağara vb. coğrafi unsurlar motif olarak sıkça kullanılmıştır.

Ayrıca, sözlü anlatılarda olayların geçtiği yer ve zamanın durumu incelenecek olursa mit, masal, efsane, destan, halk hikâyesi, menkıbe, memorat ve fıkra sıralamasına uygun olarak genişte mekândan dar mekâna doğru bir gelişim ve oluşum sürecinin bulunduğu fark edilecektir. Bu meyanda ne zaman başladığı ve ne zaman bittiği belli olmayan bir yaratılış sürecini anlatan mitlerin en geniş zamana ve mekâna sahip olduğunu söyleyebilir ve buna günümüze yaklaşıldıkça anlatım türlerindeki zaman ve mekânın giderek daralmış olduğu bilgisini ekleyebiliriz. Örneğin coğrafi mekân, masallarda mitlere nazara biraz

daralmış, yerüstü ve yeraltı dünyasına dönüşmüştür. Destanlarda bunun aksine yeraltı dünyasını görmek artık pek mümkün değildir. Destanlardaki, milletin yaşadığı daha gerçekçi ve geniş coğrafyalar, halk hikâyelerinde âşıkların yaşadıkları ve gidebildikleri yerlerle sınırlandırılmıştır. Menkabe vememoratlarda ise mekânlar, bir beldeye, mahalleye, sokağa, yola, bahçeye, binaya, eve hatta kimi zaman bir odaya kadar küçülmüş, daralmıştır. Zaman ve mekânın genişliği ya da darlığıkuşkusuz anlatılan vaka veya durumların büyüklüğüyle, çokluğuyla bağlantılıdır. Bir metinde anlatılan vaka veya durumlar ne kadar büyük ya da çoksa zaman ve mekân da o oranda geniştir (Boyraz, 2008: 110).

Bununla birlikte örneğin malzemesi kısmen söze dayanan halk oyunlarının oynanış şekillerine bakıldığında yine coğrafyanın etkisi görülecektir. Örneğin Karadeniz'de oynanan "Horon"a âdete Karadeniz'in hırçın dalgaları sirayet etmiş, Ege'de oynanan "Zeybek"e ise Ege'nin coğrafi özellikleri sinmiştir.

Tamamen sözsüz olan halk kültürü ürünlerinden bir olan geleneksel ev yapımına bakıldığında yeryüzünde coğrafi şartlara göre evlerin gerek malzeme gerekse şekil olarak farklılaştığını görebiliriz. Mesela karasal iklimde taş ve kerpiç evler inşa edilirken ormanlık bölgelerde ağaç malzemenin kullanılması bunun bir sonucudur.

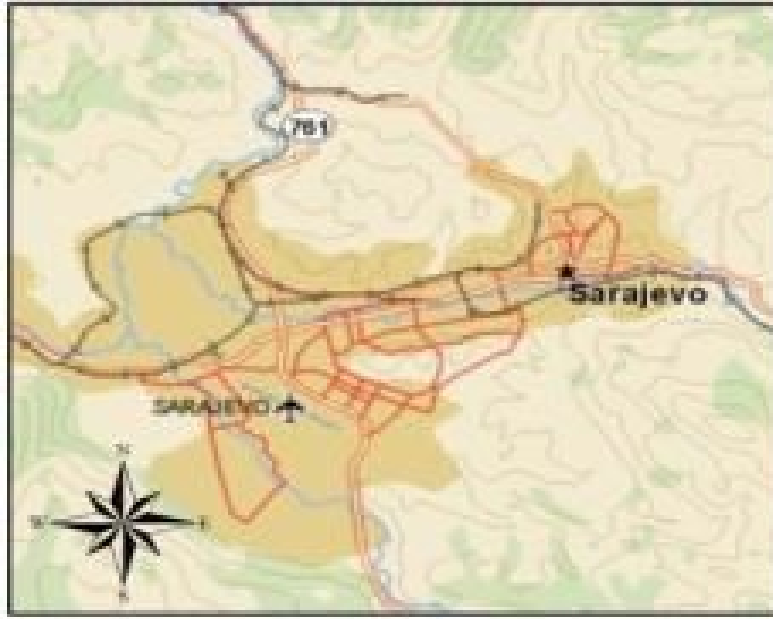
3.BÖLGE OLARAK BOSNA – HERSEK CUMHURİYETİ

Bosna-Hersek Güneybatı Avrupa'da özel ismiyle Balkanlar'da 51.197 km²'lik yüzölçümü ve yaklaşık 4.500.000 kişilik nüfusu olan bir ülkedir (Şekil 1).

Kuzey, batı ve güneyden Hırvatistan; doğudan Sırbistan; yine güneyden Karadağ ile çevrili olup Adriyatik Denizi'ne Neum şehrinin bulunduğu yerde yalnızca 20 km'lik bir kıyısı bulunmaktadır. Ülkenin coğrafyası merkez ve güneyde dağlık, kuzeybatıda tepelik, kuzeydoğuda düzlük bir karakter sergiler. Devletin başkenti ve en büyük şehri Saraybosna, bir havza tabanında kurulu olup (Şekil 2) çevresi başta İğman dağları olmak üzere yüksek dağlarla çevrelenmiştir (Şekil 3).

Şekil-1. Bosna – Hersek Cumhuriyeti'nin Konum Haritası

Şekil 2. *Bosna – Hersek Cumhuriyeti'nin Başkenti Sarayova'nın Topografik Haritası*

Bosna ve Hersek Bölgeleri, Fiziki özellikler açısından farklılıklar göstermektedir. Bosna; dağlık ve ormanlık bir yapıda, soğuk iklim özelliğine karasal bir bölgedir. Bu bölgede yazları sıcak, kışları kar yağışlı ve soğuktur. Ülkenin güney kıyılarındaki daha küçük Hersek bölgesinde ise tipik Akdeniz iklimi görülür. Bu bölge ise sıcak bir iklimik ortam ile maki benzeri vejetasyona sahip bulunur. Bosna bölgesinde Sava ve Drina Nehirleri geçerken; Hersek bölgesinden Neretva Nehri geçmektedir. Bosna; sık ve gür ormanlara sahipken; Hersek bölgesi kireçtaşının varlığına bağlı olarak beyaz kayalıklardan meydana gelen derin kanyonlardan oluşmaktadır.

Bosna'da geleneksel hayat ormancılık ve hayvancılık üzerine kuruludur. Sık ormanlardan oluşmuş Bosna'da meyve-sebze üretimi sınırlıdır. Hersek Bölgesi'nde geleneksel hayat tarım ve hayvancılık üzerine kuruludur. Hersek'te meyve-sebze üretimi ise yaygındır.

Siyasi Coğrafya bakımından Bosna-Hersek Devleti 14 Aralık 1995 yılında Dayton Antlaşması ile bağımsızlığı kazanmıştır. Bir Balkan

ülkesi olan Bosna-Hersek; doğuda Sırbistan, kuzey ve batıda Hırvatistan, güneyde Karadağ ile komşudur. Bosna-Hersek'te üç ayrı etnik kimlik yaşamaktadır. Bunlar: Sırp, Hırvat ve Boşnak olarak adlandırılan Balkan topluluklarıdır. Bosna-Hersek'te Sırp ve Hırvat kimlikleri olmakla birlikte devletin hâkim unsuru Müslüman Boşnaklardır (Özder, 2010: 46-67).

Şekil 3. Bosna – Hersek Cumhuriyeti'nin Başkenti Sarayova'nın Uydu Görüntüsü

Bosna-Hersek Devleti, Bosna ve Hersek olarak adlandırılan iki ayrı bölgeden oluşmaktadır. Bosna; Saraybosna, Travnik, Tuzla gibi şehirleri içine alan ülkenin kuzeyine denilmektedir. Hersek ise daha çok Dalmaçya ve Adriyatik'e yakın Mostar, Konyis gibi şehirlerin bulunduğu bölge için kullanılmaktadır. Bosna bölgesinde günümüzde daha çok Boşnak ve Sırlar yaşamaktadırlar. Hersek bölgesinde ise Boşnak ve Hırvatların yoğun olarak yaşadığı görülmektedir.

4.BOSNA – HERSEK CUMHURİYE'NİN KÜLTÜR ÂLEMİ

Bosna-Hersek kültür âlemi esasında coğrafi özelliklerin birer yansıması veya aynası şeklindedir. Bu özellikleri arazi kullanım özelliklerinden yapılaşmaya, tarım faaliyetlerinden yeme kültürüne, gündelik hayatın her bir hususiyetine kadar görmek mümkündür.

Ülkenin başkenti dağlarla çevrili bir ova tabanı ve onun çevresinde kurulu bulunmaktadır (Fotoğraf 1). Bu durumun nedeni ister korunaklı bir lokasyon tercihi, ister tarım faaliyetlerinin yapıldığı bir yakın çevre, isterse doğal afetlere karşı uygun bir yer seçimi tercihi olsun bütün bu nedenler itibarıyla yerleşme kültürü doğrudan fiziki coğrafya faktörlerine bağlı olarak şekillenmiştir.

Fotoğraf 1.Sarayova'nın Kurulu Bulunduğu Fiziki Ortam

İlk dönemler yamaçlara kurulu bulunan şehir zamanla genişlemiş ve ova tabanını da kapsar hale gelmiştir. Fakat konut tipleri doğayla uyumlu ve onlardan tezat oluşturmayacak şekilde gelişmiştir. Bu bakımdan ova tabanında meskenlerin ancak birkaç katlı olduğunu görmekteyiz (Fotoğraf 2). Bunda ovada yeraltı suyu seviyesinin yüksek olmasının, deprem ve dolayısıyla sivilaşma riskinin mevcudiyeti etkili olmuştur.

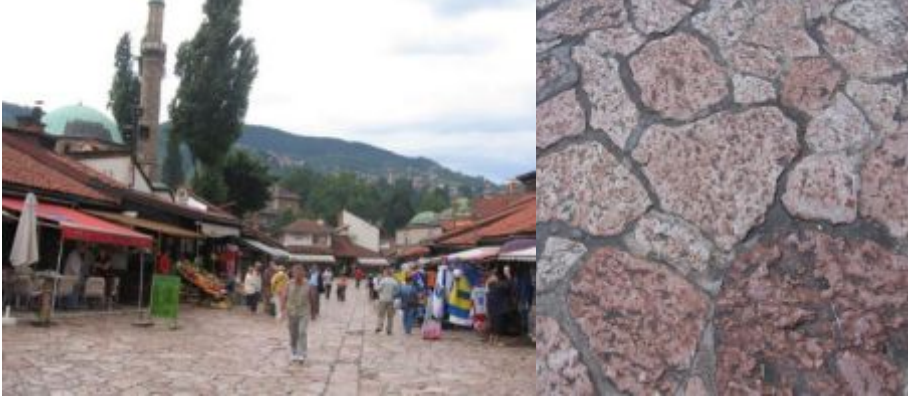

Fotoğraf 2. Sarayova'nın Kurulu Bulunduğu Ova Tabanı ve Buradaki Konutlar

Fiziki çevrenin etkisini konutlarda kullanılan yapı malzemelerinden kaldırımlarda kullanılanlara kadar görmek mümkündür. Sarayova'nın merkezi olan Başçarşı'da döşeli olarak bulunan tarihi kaldırımlar çevredeki dağlardan çıkarılan şistlerden yapılmıştır (Fotoğraf 3).

Fiziki özelliklerin etkisi kuşkusuz bunlarla sınırlı değildir. Bunlardan bir diğer etkisi akarsular meydana getirir. Birer çekicilik oluşturan akarsular başlangıçta içme ve kullanma suyuna yakınlık olarak önem arz ederken günümüzde çekicilik ve rekreasyon unsuru olarak önem kazanmış durumdadır. Bu nedenle birçok şehir nehir kıyısında kurulmuştur. Bunların başında da Sarayova ve Mostar gelmektedir. Sarayova Miljacka (Fotoğraf-4), Mostar ise Neretva nehrinin (Fotoğraf 5) kenarında kurulmuş ve gelişmiş iki önemli yerleşme merkezidir.

BOSNA – HERSEK CUMHURİYETİ'NDE COĞRAFYANIN HALK KÜLTÜRÜNE ETKİSİ

Fotoğraf-3. Baş Çarşı'da Kaldırımlar

Fotoğraf 4. Miljacka Nehri ve Her İki Kıyısında Sarayova Yerleşmesi

ÂDEM ÖZDER

Fotoğraf 5. Neretva Nehri ve Her İki Kıyısında Mostar Yerleşmesi

Bosna Hersek'te halk kültürüne esinti teşkil eden birçok lirik ve pastoral dizilere konu olan Vrelo Bosne Bosna nehrini meydana getiren kaynakların doğduğu bir lokasyon olup sayfiye mekânı olarak dikkat çekmektedir (Fotoğraf 6).

Fotoğraf 6. Vrelo Bosne

BOSNA – HERSEK CUMHURİYETİ'NDE COĞRAFYANIN HALK KÜLTÜRÜNE ETKİSİ

Bosna – Hertsek'te halk kültürünü şekillendiren coğrafi unsurlar fiziki konularla sınırlı değildir. Beşeri coğrafya unsurları da burada belirgin olarak dikkat çekmektedir. İslam kültür âleminin göstergesi olan birçok mimari yapı Bosna Hersek'i süslemektedir. Bunların başında ise Camiler gelmektedir. Gazi Hüsrev Bey, Ali Paşa (Fotoğraf 7), Ferhadiye, Hünkar camii bunlardan bir kaçıdır.

Fotoğraf 7. Ali Paşa Camii

Camilerden başka Nekrocoğrafya olarak anılan mezarlıklarda İslam kültür âleminin göstergeleri durumundadır (Fotoğraf-8-9).

ÂDEM ÖZDER

Fotoğraf- 8.Sarayevoda Mezarlık

Fotoğraf-9.Bosna Hersek Devletinin Kurucusu Aliya İzzetbegović'in Kabri

BOSNA – HERSEK CUMHURİYETİ'NDE COĞRAFYANIN HALK KÜLTÜRÜNE ETKİSİ

İslam şehir medeniyetinde merkezde çeşme, cami, okul, çarşı, bedesten gibi kamu hizmeti veren merkezler etrafta ise konutlar bulunmaktadır. Bu durumu Sarayova'da görmek mümkündür. Merkezde Baş çarşı, onun da merkezinde çeşme (Fotoğraf 10), cami, bedesten yer almaktadır.

Fotoğraf 10. Baş Çarşının Merkezindeki Çeşme

Giyim kültürü de İslam kültür âleminin göstergesi durumundadır. Burada belirleyici ölçüt ise kadın kıyafetleridir (Fotoğraf 11).

Fotoğraf 11. Travnik'te Kadınlar

Bosna Hersek'te Osmanlıların dolayısıyla Türk İslam kültürünün işaretlerini de görmek mümkündür. Yemek çeşitlerinden, mezar tiplerine, mimari yapıya ve el sanatlarına kadar geniş bir yelpazede bunların örnekleri mevcuttur (Fotoğraf 12, 13, 14 ve 15).

Fotoğraf-12. Kahve ve Baklava Bosna Hersek'te Osmanlı'dan Kalan Gelenek Olarak Yaygın Bir Şekilde Devam Etmektedir.

BOSNA – HERSEK CUMHURİYETİ'NDE COĞRAFYANIN HALK KÜLTÜRÜNE ETKİSİ

DEZERTI	
Baklava	2,00 KM
Tulumba	1,50 KM

RESTORAN Cafeterija Isolva	
Meni	
JELA PO NARUĐBI	
Čorba	2,50 KM
Kajgana	2,50 KM
Travnički odrezak	10,00 KM
Pariški odrezak	8,00 KM
Bečki odrezak	8,00 KM
Naravni odrezak	8,00 KM

Fotoğraf 13. Bosna Hersek'te Bir Restorandaki Yemek Mönüsü Türk Kültürünü Yansıtmaktadır

Fotoğraf 13. Türk- İslam Mimarisinin Göstergesi Yenilenmiş Mostar Köprüsü

ÂDEM ÖZDER

Fotoğraf 14. Türk- İslam Mimarisinin Göstergesi Mezar Taşları

Fotoğraf 15. Türk- İslam Mimarisinde Elsanatları

Coğrafi unsurların halk kültürünü şekillendirmesinde Bosna ve Hersek'te de farklılıklar dikkat çekmektedir. Bosna-Hersek Devleti'ni oluşturan Bosna ve Hersek Bölgelerinde coğrafi farklılıkla birlikte, kültürel farklılaşma da görülmektedir. Örneğin Hersek bölgesinde görülen büyük kaya kitleleri etrafında bir dizi anlatı ortaya çıkmıştır. Hersek bölgesindeki Sarı Saltuk makamı ile bu bölgenin taşlık unsuru etrafında oluşan halk anlatısı şöyledir:

“Ahmet Yesevî, Sarı Saltuk ve yedi yüz dervişi Bosna Krallığı'na ün ve şöhret elde etmek için gönderdi.

Zengin kabile Boşnak Novo limanına demir attı ve yolculuğa Stolac'a doğru devam ettiler. Dayanılmaz sıcaklık yol boyunca onları takip etti. Yukarıda kavurucu güneş, etrafta sadece taşlar; aşırı kurumuş otlar gördükleri kertenle ve yılan yol boyunca gördükleri her şeydi. Bitkin görünümün kafilenin lideri, Kamena denilen küçük bir köyün yakınlarında mola için işaret verdi. Kalabalık nefes almak için soluklanırken köyün adını sordular. Rehber kendi dillerinde “İki taş” manasına gelen “Her seng” kelimeleriyle tercüme etmeye çalıştı ve bitkin prens sadece bu köy değil; bütün ülke her seng” diye ekledi.

O tarihten bu yana bu ülke kitaplarında “Taşlar Ülkesi” diye tercüme edilen Herzegovina olarak adlandırıldı.

Yıllar sonra, Türkler Hersengovina hükümdarını taşlar ülkesinin hükümdarı anlamına gelen Herseng olarak adlandırdılar” (İyiyol, 2010: 111)

Hersek Bölgesi'nde görülen bu halk anlatısı coğrafyanın kültüre etkisine örnek olarak gösterilebilir. Hersek bölgesinin kayalık yapısı, bölgeye gelen Sarı Saltuk'un bu coğrafya için “*Her Seng*” demesini sağlamıştır. Osmanlı Türkçesinde kullanılan taş anlamındaki Farsça kökenli, “*Seng*” kelimesi ile “*Her*” kelimesi, Sarı Saltuk'un dilinde, “*Her Seng*” olmuş, böylece halk kültüründe Hersek bölgesinin adına kaynaklık etmiştir. Bu bölgeye, Sarı Saltuk'un isim verdiği inancı tarihsel olarak mümkün olmadığı görülmektedir. Bölgenin isminin Ortaçağ'da kurulmuş olan Hercegovina Dukalığı ve Hersek unvanından geldiği bilinmektedir. Bununla birlikte halkın bölgeye verilen ismin kaynağını Sarı Saltuk'a ve Türkçedeki “*Her-Seng*” kelimelerine bağlaması da manidardır (İyiyol, 2010: 111).

ÂDEM ÖZDER

Balkanlarda bir İslam tanıtıcısı olan Sarı Saltuk'un makamlarından birisi Hersek Bölgesi'ndeki Mostar'a yakın Blagay'dadır (Fotoğraf 16). Sarı Saltuk'tan sonra, kendisi için açılan bu tekkedeki mezarlardan birisinde, Sarı Saltuk'un yattığına inanılmaktadır (Fotoğraf-17) (Ocak, 2002: 110-111).

Fotoğraf 16. Blagay Tekkesi

Fotoğraf 17. Sarı Saltuk Türbesi

Sarı Saltuk'un Balkanlardaki şöhretinin Hersek bölgesini de etkilediği görülmektedir. Bir Türk dervişi olan Sarı Saltuk anlatısı ile birlikte Türkistan coğrafyası kaynaklı, “*Ad Verme Geleneği*”nin Hersek bölgesinde birlikte görülmesi olağan bir durumdur. Sarı Saltuk gibi Balkanlardaki İslamlaşmanın bir sembolü olan Velî bir zatın halk inancında, eşya ve hadiselerle nüfuz etmemesi mümkün değildir.

Coğrafya ve coğrafi şartlar yemek kültürünü belirleyen önemli bir unsurdur. O coğrafyada yetişen ürünler tabii olarak yemek çeşidini ve yeme alışkanlıkları belirlemektedir. Örneğin Orta Asya'daki Türklüğünün temel besin maddesi koyun ve at etiydi (Kafesoğlu, 1999: 318-319). Bozkır coğrafyasında tarımın olmaması yemek kültürünü et ve süt ürünleri üzerine yoğunlaştırıyordu. Coğrafyanın yemek kültürüne etkisini Bosna ve Hersek coğrafyasındaki yemek farklılıkları da gösterilebilir. Bosna'da sık ormanlar, yüksek tepelerdeki geniş çayırıklar bu coğrafyada hayvancılığın daha yaygın olmasını sağlamıştır. Bu sebeple Bosna'da et yemekleri daha yaygındır. Bir Bosna köyünde, et temel besin maddesidir. Bunun yanında süt ürünleri özellikle peynir üretimi daha çok Bosna bölgesinde yapılmaktadır. Boşnaklara has bir peynir türü olan “*Travnik Peyniri*” beyaz peynirden daha sert ve daha tuzlu özelliktedir. Bosna mutfağında tüketilen balıklar daha çok dere-ırmak balıklarıdır.

Hersek Bölgesi'nde yemek kültürü Akdeniz havzası yemek kültürüne benzerlik göstermektedir. Hersek'te iklimin ılıman olması, tarımın yaygın olarak yapılmasını sağlamıştır. Bölgede yetiştirilen tarım ürünleri doğal olarak yemek kültürü etkilemiştir. Hersek'te tarımın yaygınlığı ve ılıman iklimin etkisi yemeklerin bitki ağırlıklı olmasını sağlamıştır. Türk yemeklerine benzer zeytinyağlı yemekler daha çok Hersek'te görülmektedir. Hersek'in Adriyatik'e yakın bir bölge olması sebebiyle deniz ürünleri de tüketilmektedir. Hersek mutfağında görülen balık türleri deniz balıkları ve dere-ırmak balıklarıdır.

Boşnak Halk kültüründe görülen; *sarma*, *imam-bajildi*, *kadun-butuci*, *soğan dolma*, *dolma* ve *çuftegi* gibi genel yemeklerde Türk kültürünün belirgin etkisi görülmektedir. Bosna ve Hersek'te bu yemeklerin kıvamı ya da isminde değişiklikler görülmektedir. Örneğin bir yemek ismi olarak “*Sarma*” Bosna bölgesinde kullanılmaktadır.

Hersek'te aynı yemeğe sarma denilmekle birlikte daha çok; “*Yalanci Dolma*” denilmektedir (İyiyol, 2010b, 471).

Birbirine yakın bu iki bölge arasında kültürel farklılıklar, jeopolitik konumlarıyla da ilgilidir. Bosna bölgesi dağlık olması Osmanlı'nın merkez şehirlerinden Saraybosna, Banya Luka ve Travnik şehirlerinin bu bölgede olması Bosna'yı Osmanlı kültür yapısına daha uygun hale getirmiştir. Hersek bölgesinde ise Mostar şehri etrafında bir Osmanlı kültürü meydana gelmiş olmakla birlikte, Osmanlı şehir kültürünün etkisinin Bosna bölgesi kadar olmadığı görülmektedir.

5.SONUÇ

Coğrafyanın kültüre etkisi ve kültürel farklılaşmayı belirleyen önemli bir etken olduğu bilinmektedir. İklim, yerşekilleri, bitki örtüsü, akarsular gibi fiziki coğrafya, din, sanayi, ticaret, ulaşım gibi beşeri coğrafya şartları, toplumlarda yeni kültür kalıpları ya da aynı kültürün çiçeklenmelerini ortaya çıkarmaktadır. Aynı dili konuşan ve çoğunluğu İslam inancına sahip Bosna ve Herseklilerin halk kültürlerinde farklılaşma olduğu da görülmektedir. Bosna ve Hersek bölgelerinden yaşayan Boşnakların kültürel farklılıklarının temel sebebi coğrafyadır. Bununla birlikte coğrafyanın etkisiyle oluşan kültürel farklılaşma gerek Bosnalı gerek Hersekli Boşnakların kültürlerinde tamamen ayrı bir yapı meydana getirmemiş, aynı kültürün bünyesinde desenlenmeleri oluşturmuştur.

KAYNAKLAR

- Boyraz, Ş. (2008). “*Sözlü Anlatıların Sürekliliği Üzerine Düşünceler*”, Folklor / Edebiyat, sayı: 54, s. 105-118, Ankara.
- Çoruhlu, Yaşar, (1999).Türk Mitolojisinin ABC'si. Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, D. (1998).Türk Bitiği, Ankara.
- Çobanoğlu, Ö. (1999). Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Güvenç, B. (1974). İnsan ve Kültür, Remzi Yayınları, İstanbul

- İyiyol, F. (2010a). Boşnak Halk Kültüründe Türk Tekke-Tasavvuf Geleneğinin İzleri. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi. Sakarya.
- İyiyol, F. (2010b). *The Effect of Turkish Culture on Bosnian Culture Exemplified by Food Culture*, 2nd International Symposium on Sustainable Development, Sarajevo.
- Kafesoğlu, İ. (1999). Türk Millî Kültürü, Ötüken Yay., XVIII. baskı, İstanbul.
- Kefeli, E., (2009). *Coğrafya Merkezli Okuma*. Turkish Studies, Volume 4 /1-I Winter 423-433.
- Kızılçelik, S. (2006). “*Sosyolojide Coğrafyacı Görüşler: İbn-i Haldun, Montesquieu, Fernand Braudel, Eksininde Bir Değerlendirme*”, Sosyoloji ve Coğrafya, Hazırlayan: Eğribel Ertan ve Özcan Ufuk, s.138-156.
- Ocak, A.Y. (2002). Sarı Saltuk Popüler İslam’ın Balkanlardaki Destanî Öncüsü, TTK Bas., Ankara.
- Özder, A. (2010). Bosna-Hersek’te Ortaöğretim Düzeyinde Coğrafya Eğitimi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Tümertekin, E., Özgüç, N. (2002). Beşeri Coğrafya, Çantay Kitabevi. İstanbul.
- Turan, M. (1994). Kültür Değişimleri, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, No: 16, İstanbul.